

Fænomenologi som dvælen ved erfaringens merhed

Martin Vestergaard Kristiansen¹

¹ Psykologisk Institut, Bartholins Allé 11, 8000, Aarhus C

Mennesker med psykiske lidelser tenderer til at sprogliggøre deres smertefulde oplevelse som terapeutiske problemer, hvilket overskygger et andet perspektiv på erfaringen som passivt gennemlevet. Lidelsen bliver tematiseret som lidelse og derved tabes den lidelsesfulde verden af syne. Med udgangspunkt i et igangværende forskningsprojekt i socialangstens fænomenologi viser jeg i denne artikel hvordan dette udgør et problem for fænomenologisk interviewforskning samt foreslår måder at overkomme problemet på. Først illustrerer jeg med interviewuddrag hvordan *håndteringen* af angsten samt dens oplevede *fremmedhed* indtager en fremtrædende plads i informanternes beskrivelser af angsterfaringen. Dernæst argumenterer jeg for nødvendigheden af en aktivt styrende interviewerindstilling hvor intervieweren kontinuerligt *dvæler* ved sprogliggørelsen af erfaringen med informanten. Jeg viser med uddrag fra to interviews hvordan informantens beskrivelse lader sig åbne af en fastholdelse og derpå fælles dvælen ved 1) konkrete detaljer i indholdet af beskrivelsen og 2) ved den personlige betydning af erfaringen. Idet jeg med disse greb bringer to forskellige metodologiske traditioner, i spil, henholdsvis mikrofænomenologien og eksistentialfænomenologien, inviterer jeg med dette bidrag til pragmatisk debat mellem metodologiske skoler der har til fælles at de søger at afdække livsverdener.

Keywords:: kvalitativ psykologi; fænomenologisk metode; social angst; fænomenologisk psykopatologi; livsverdensinterview

Introduktion

'Beskriv en situation fra din hverdag, hvor du har oplevet social angst.' Nogenlunde sådan var ordlyden af den fænomenologiske ledetråd, hvormed jeg begyndte hvert af mine indledende interviews med mine informanter. Dette startskud til en oplevelsesmæssig udforskning af socialfobiens fænomenologi fulgte ovenpå en skitsering fra min side af, hvad det betød at jeg var interesseret i deres beskrivelser, og ikke abstraktioner, forklaringer eller evalueringer, af hvordan det var for dem at være angst i sociale situationer. Her fortalte jeg dem, at jeg ønskede at forstå, hvordan de fra deres perspektiv

oplevede disse situationen idet jeg bad dem beskrive den ængstende verden, de levede i; et almindeligt fokus i fænomenologisk-psykopatologiske undersøgelser. Depression er for eksempel blevet anskueliggjort ved, at det der før var betydningsfyldt ikke længere trækker i én, at andre mennesker er blevet til vidner om, at livet fortsætter for alle andre end én selv (Fuchs, 2013) og at farverne er gråede og maden har mistet sin smag (van den Berg, 1972). Mit projekt var parallelt hertil at forstå socialfobiens fænomenologi med udgangspunkt i mine interviewdeltageres beskrivelser af deres liv med social angst. Specifikt ønskede jeg at de beskrev deres livsverden som den trådte frem for dem, fremfor forklarede mig, hvorfor verden var angstprovokerende, eller fortalte mig hvordan den kunne eller burde være. Det ledte frem til spørgsmålet ovenfor, med hvilket jeg inviterede til beskrivelser af helt konkrete og specifikke situationer mærket af social angst. Dette fulgte gængse anbefalinger i fænomenologisk metodelitteratur (fx Kvale & Brinkmann, 2009; van Manen, 2016).

Til trods for denne ramme vedblev min informanter at tale om selve angsten og hvordan de håndterede den i forskellige situationer, fremfor at sætte ord på den angstbetonede verden, der var udgangspunkt for den kamp, de både fortalte om og til tider også aktivt udkæmpede i interviewene. Både når jeg spurgte åbent i stil med det indledende spørgsmål ovenfor, og når jeg kredsede om mere specifikke temaer med dem, trådte angsten frem som et terapeutisk problem, de aktivt gjorde noget med, foran den levede angst, der farvede de situationer, de beskrev. De lod simpelthen til at have flere ord for *angsten* end for den *ængstende verden* som den så ud 'fra' angsten; i det mindste på rede hånd.

Der er grund til at tro, at mine informanter, der alle har været i terapi for at lære at tackle deres problemer, udgør et eksempel på en generel udfordring for fænomenologiske udforskninger af lidelsesfænomener. Som påtalt af blandt andre Brinkmann (2014a) og Horwitz og Wakefield (2005) har det i samtiden dominerende klinisk-psykologiske sprog marginaliseret andre måder at forstå og italesætte menneskelig lidelse. Denne patologiske lidelsesforståelse er blevet allestedsnærværende; i medierne, i spørgeskemaundersøgelser og i hverdagsligt sprogbrug tales der om stress, angst og depression (Madsen, 2018; Petersen, 2017). Det er således blevet umærkeligt oplagt at tolke og håndtere sin lidelse som psykopatologi (Brinkmann, 2010). Dette sprog tilbyder særligt et vokabular for en anpart af lidelsesoplevelsen der kan karakteriseres ved en distanceret *fremmedhed* for

lidelsen. Når lidelse tales om som sygdom, tales den uundgåeligt også om som 'ikke-mig'. Brinkmann (2014b) peger selv på, hvordan patologien i ADHD-støttegrupper tales om som en ting ekstern fra personen, der handler igennem vedkommende. Nielsen (2017b) viser hvordan dette sprog tages med ind i en interviewkontekst, hvor man taler om 'sin ADHD og sig selv'. Det samme viser Rønberg (2019) gør sig gældende for depressive, som i interviews taler om depressionen som blandt andet en 'sort hund' der trækker kræfterne ud af dem¹. I en psykiatrisk kontekst har Rønberg (2015) desuden beskrevet, hvordan sorg kommer til i stedet at handle om 'depressionen' og den hertil koblede energiforladthed og mistede lystfølelse mere end tabet af den nære anden. Blandt andre Køsters arbejder (2020a, 2020c) med sorgens fænomenologi peger på hvad i erfaringen det kliniske lidelsessprog er blindt for (se også Nielsen, 2017a): nemlig den mistede anden og vedkommendes allestedsnærvær. *Merheden* i erfaringen af sorg finder Køster (2020b) med andre ord ude i den sørgende verden, i hvilken den udspiller sig. Her oplever den sørgende sorgen i form af den mistede andens aftryk i alt det, der før var velkendt men som nu har mistet denne familiaritet. Hvor en terapeutisk italesættelse af sorgen indfanger den som et 'noget' i livsverdenen – en 'depression' – finder et fænomenologisk perspektiv altså ord for hvordan livsverden ser ud *fra* sorgen. Her er det ikke lidelsen selv, der fremtræder tematisk i oplevelsen, men det den handler om eller den lidelsesfulde verden, den åbner op for den lidende: i den mistede andens allestedsnærvær.

Mit ærinde er her at anskueliggøre, hvilke udfordringer for fænomenologisk forskning, den terapeutiske diskurs bringer med sig ind ad døren til interviewrummet, samt hvordan de kan overkommes. Efter en indledningsvis bestemmelse af mit ståsted i fænomenologien skitserer jeg hvordan angsterfaringens fremmedhedsaspekt tales frem i et terapeutisk sprog på en måde der overskygger og tilslører hvordan angsten viser sig ude i deres livsverden. Derpå illustrerer jeg to måder at tilnærme sig beskrivelser af netop denne ængstende livsverden, henholdsvis ved at dvæle ved beskrivelsens *konkret*hed og *betydning*. I begge dele tager jeg udgangspunkt i nærblik på egne interviews.

¹ Rønberg (2019) illustrerer, hvordan depressive oplever at metaforen om den sorte hund *ræsonnerer* med en basal fornemmelse af fremmedgjorthed overfor sin krop og sin verden. Med sproget om 'besættende' entiteter kommer en del af erfaringen af en depression, ADHD eller angst således indenfor *rækkevidde* af en sprogliggørelse. Ikke alt er imidlertid sagt om oplevelsen af selvfremmedgørelse med metaforer af denne type, og en række af lidelsens øvrige aspekter forbliver fortsat i det skjulte med et snævert fokus på denne selvforholdsdimension.

Fænomenologiens sigte og fremgangsmåder

Fænomenologien som metode har forgrenet sig i mange retninger med så væsensforskellige mål og midler, at en indledende positionering er nødvendig her. I forhold til fænomenologiens mål placerer jeg mig med fænomenologiens filosoffer i en insisteren på, at endemålet er at kaste lys over de grundstrukturer i subjektiviteten, der gør det muligt for verden at fremtræde på særlige måder (Zahavi, 2019). Frugterne af en fænomenologisk undersøgelse er med andre ord ikke høstet med en afdækning af et oplevelsesmæssigt *indhold*, men med en opklaring af oplevelsesmæssige *grundstrukturer* eller *modi* heraf (Fernandez & Køster, 2019). En oplevelsesmæssig grundstruktur betegner en konstitutiv dimension af erfaringen, der altid er mere eller mindre påfaldende til stede i konkrete oplevelser. Følgende Heidegger (1927/2007) betegnes disse ofte 'eksistentialer' og udgøres blandt andet af tidsligheden, rumligheden, kropsligheden og relationaliteten til andre (Aho, 2019).

En oplevelsesmæssig modus betegner måden, givne erfaringsstrukturer manifesterer sig på, deres værensform. Relationen mellem struktur og modus, hvor det typisk er en karakteristisk af sidstnævnte, der sigtes mod i fænomenologisk psykopatologi, kan tydeliggøres med ipseiteten som eksempel. Ipseiteten, eller den basale fornemmelse af ejerskab over eller 'min-hed' af sansninger, handlinger og tanker, er en grundstruktur i subjektiviteten Zahavi (1999). Ipseiteten kan eksempelvis danne en fuldstændig ubemærket baggrund for den konkrete oplevelse, som for musikeren i den selvforglemmende samspilserfaring der går i ét med instrumentet, musikken og de andre uden nogensinde at miste en implicit identifikation med sin egen oplevelse (Høffding, 2019). Men den kan også opleves mere ambivalent, som i den fysiske smerte, der ganske vist mærkes som noget der kommer fra én selv, men ikke uden et element af fremmedhed (Leder, 1990); smerten føles med andre ord ikke kun som *min*, men også som noget påtrængende andet. Et tredje eksempel på en ipseitetsmodus findes i psykotiske oplevelse såsom at føle sig besat af en djævel eller at andre kan indsætte tanker i ens hoved (Parnas & Sass, 2001). Her argumenterer Sass og Parnas (2003) for, at selvforfølelsen er så ekstremt svækket, at den skizofrene ikke længere er sikker på at 'eje' sine oplevelser, hvilket får deres erfaringer til at fremstå fremmede for dem selv; for eksempel som var oplevelserne bag deres ryg blevet dem givet af en anden. Med dette illustreres også den analytiske bevægelse fra erfaringsindholdet – besættelse, tankemæssig invasion – til en

afdækning af en af de subjektivitetsstrukturer – den svækkede jegfornemmelse – der danner baggrund for og muliggør disse oplevelser.

I forhold til spørgsmålet om fænomenologiens metoder til at nå frem til den slags righoldige beskrivelser af levede erfaringer, med udgangspunkt i hvilke oplevelsesmæssige grundstrukturer eller modi afdækkes, forholder jeg mig pragmatisk. Det betyder, at jeg ser bort fra indbyrdes diskussioner om for eksempel fænomenologiens større formål (van Manen, 2017, 2019; Zahavi, 2019, 2020) og prærefleksivitetens definition (Petitmengin & Bitbol, 2009; Zahavi, 2011) for i stedet at vurdere de interviewtekniske greb på deres værd henimod at øge indblikket i informantens livsverden. Der findes i min optik værdifulde anbefalinger hertil både indenfor den kvalitative psykologi (fx Finlay, 2011; van Manen, 2016), filosofisk-empirisk fænomenologi (fx Høffding & Martiny, 2016; Køster & Fernandez, 2021) og mikrofænomenologien (fx Bitbol & Petitmengin, 2017; Petitmengin, 2006). Man genkender holdninger, forklaringer og efterrationaliseringer for hvad de er, nemlig beskrivelser *afledt* af oplevelser (van Manen, 2016) og bruger dem som indgang til at spørge ind til dén konkrete erfaring, de handler om (Høffding & Martiny, 2016). Man insisterer overfor informanten på igen og igen at gå tilbage i beskrivelsen af en oplevelse for at få det usagte med, vedkommende tog for givet første gang (Petitmengin, 2006). Man bruger aktivt sin viden om erfaringers generelle struktur til at afsøge dimensioner af informantens oplevelse, som enten glimtvis dukker op undervejs i interviewet eller 'glimrer ved sit fravær' givet ens forhåndskendskab til fænomenet (Køster & Fernandez, 2021). Hele tiden søger man på disse måder af få indblik ud i mere af den verden, i hvilken erfaringen – angsten, sorgen, psykosen – fremstår meningsfuld i et førstepersonsperspektiv (Halling & Nill, 1989). Sagt anderledes afdækker man eksempelvis den paranoides livsverden ved at spørge til blandt andet de mistillidsvækkende og fjendtlige andre. Hvad er det ved indtrykket de giver, eller ved det de siger og gør, der giver anledning til mistro og frygt? Opklaringen af denne type af spørgsmål udgør de første skridt ind i den andens livsverden.

Metodologiske tilsløretteder og uafdækketheder

En forbindelseslinje, der løber igennem disse konkrete bud på hvordan levede erfaringer gives sprog, er en insisteren på en oplevelsesmæssig *merhed*, eller med andre ord at der

er langt mere at komme efter i beskrivelsen af en erfaring end hvad informanten af sig selv er i stand til at blotlægge. Heri ligger en understregning af nødvendigheden af interviewerens aktive rolle i samskabelsen af livsverdensbeskrivelsen. Informanten skal ikke blot gives tiden og pladsen for af sig selv at sprogliggøre erfaringen men kontinuerligt inviteres til at forholde sig til sine oplevelser på måder, der åbner op for beskrivelser af de aspekter af livsverdenen, der ønskes afdækket (fx Køster & Fernandez, 2021). Hvordan dette i konkret interviewpraksis ser ud, illustreres imidlertid sjældent fyldestgørende², hvilket har ledt til indbyrdes misforståelser imellem fænomenologiske skoler der har gjort, at frugtbar kritisk dialog på tværs er blevet forhindret. En udveksling mellem Zahavi og Martiny (2019), fortalere for filosofisk-empiriske fænomenologi, og Englander (2020) der forsvarer Duquesne-skolens psykologisk-fænomenologiske metode (se Giorgi, 1970) udgør et nyligt eksempel på dette. Zahavi og Martiny (2019) betegner i deres kritik interviewstilen der anbefales indenfor Duquesne-skolen 'passivt mikrofonholderi' hvor intervieweren må regne med at informanten af sig selv italesætter erfaringens vigtigste aspekter. Denne kritik bygges på fyldige citeringer af grundlæggerne af Duquesne-skolen Amadeo og Barbro Giorgi (2009; 2006). På sin side argumenterer Englander (2020) for, at Zahavi og Martinys (2019) angreb på den psykologiske-fænomenologiske interviewpraksis rammer forbi hvordan det rent faktisk bedrives af den erfarne kvalitative interviewer. Det gør han ved at påpege hvor aktiv intervieweren er i at sætte en ramme for interviewet, der sætter informanten i kontakt med sine erfaringer på en måde, der faciliterer spontane, righoldige beskrivelser. Misforståelserne i denne debat peger på at fundamentet for reelt metodeudviklende dialog på tværs af metodologiske skoler ikke er på plads endnu. Ærindet med artiklens sidste del er derfor at bidrage til at skabe denne platform. Dette ved at tydeliggøre med udgangspunkt i konkrete interviewuddrag hvordan gode beskrivelser kan tilvejebringes via hvad jeg med en samlebetegnelse kalder en 'dvælende' fænomenologisk interviewpraksis.

Trods det store metodologiske engagement på feltet forholder man sig ingen steder fokalt til den praktiske udfordring, det er når informanter, allerede givet et særligt sprog om deres erfaringer, reproducerer særlige måder at tematisere deres oplevelser på.

² En nævneværdig undtagelse er Petitmengin og kollegaers arbejder (se Petitmengin, 2006; Petitmengin, Navarro & le van Queyen, 2007). Fænomenerne under undersøgelse er imidlertid her altid ekstremt tidligt afgrænsede. I den fænomenologiske psykopatologi er undersøgelsesfænomenerne i kontrast hertil typisk mere tidligt udstrakte og mere allestedsnærværende (se Ratcliffe, 2009 for eksempler), og det er langtfra gennemsigtigt, hvordan Petitmengins interviewtekniske indsigter overføres hertil.

Et par af ovennævnte metodologer kommer tæt på at pege på det problematiske i at informanter italesætter deres lidelse som terapeutiske *problemer*, for dermed uforvarende at overskygge hvordan verden opleves som blot og bart ængstende. Emnet tages imidlertid aldrig under nærmere behandling. Petitmengin et al. (2007) berører det nærliggende problem, at informantens givne sprog om sin lidelse er mangelfuldt. Konkret peges der på, hvordan informanterne simpelthen ikke havde nogen sprogliggjort opmærksomhed på de forvarsler på deres epileptiske anfald, der blev udforsket, grundet en dominerende medicinsk diskurs om anfaldene som 'lyn fra en klar himmel'. Tilsyneladende mødte Petitmengin et al. (2007) altså 'tavse' informanter fordi deres sprog ikke tilbød dem ord om deres erfaring. Jeg vil præsentere informanter, hvis sprog gjorde dem meget ordrige om særlige dele af deres angsterfaringer, hvilket gjorde at andre væsentlige dimensioner af erfaringerne ikke af sig selv fik taletid. Høffding og Martiny (2016) nævner det samme metodologisk problem som jeg belyser her, idet andenforfatterens informanter med cerebral parese mest umiddelbart talte om deres måde at tackle deres handicap på når adspurgte til hvordan deres muskelkramper udtrykte sig i deres liv. Der gives imidlertid blot et enkelt eksempel derpå, i hvilket en informant refererer direkte til sin læges ord om sin oplevelser. Jeg vil vise hvordan et terapeutiske sprog langt mere subtilt kan snige sig ind som dét perspektiv, informanten anlægger på sin erfaring når adspurgte åbent til den.

Angstens fremmedhed

I det følgende illustrerer jeg med udgangspunkt i interviews med to af mine informanter, Birte og Sarah, hvordan et terapeutisk perspektiv vedholdende viser sig i beskrivelsen af deres angsterfaringer. I begge tilfælde kommer en beskrivelse af angsten som et fremmede, de må forholde sig håndterende til, til at tage megen plads; med Birte i beskrivelsen af en konkret situation, med Sarah i form af en gennemgribende brug af mestringsstrategier i selve interviewene. Pointen med at vise dette er ikke at drage tvivl om hvorvidt det er en reel del af informanternes erfaringer med angst at søge af mindske den eller at mærke den som noget udefrakommende. Det er snarere at vise, hvordan netop disse aspekter af angsterfaringen lader til at være særligt tilgodeset i det terapeutiske sprog på bekostning af den i oplevelsen rent faktisk ængstende verden, der giver anledning til at der overhovedet er en angst at begribe reflektivt og håndtere terapeutisk.

For Birte er det lige for at tale om socialfobien som en praktisk udfordring. Hun fortæller om, hvordan den besværliggør hendes liv ved at give hende en følelse af at skulle opføre sig på særligt dydige måder for ikke at gøre sig negativt bemærket og hvordan den gør det svært for hende at varetage almindelige gøremål som at gå tur med hunden. Hun har blandt andet lært, at hun må tildække sig med solbriller, kasket og halstørklæde for at gøre det nemmere at komme ud. Med alt dette taler hun om hvad hun gør for at mindske sin angst. Klarest bliver det hvordan hendes håndtering af angsten træder ind foran hendes beskrivelse af den da jeg spørger, hvad hun mener med, at angst for hende opleves som om noget i hendes krop er ved at koge over. Hun svarer først meget kort at ”det er en venten i kroppen” og en ”følelse af rastløshed” før hun straks bevæger sig over i at tale om de terapeutiske redskaber, hun bruger til at håndterer sin ængstelige krop:

”[D]et kræver min opmærksomhed og det kræver min energi og jeg prøver virkelig at bruge de der redskaber jeg har lært for at det netop ikke skal komme helt op at koge, det der med at trække vejret, og tælle forskellige ting, kigge på farverne, synge en sang... Trække vejret endnu mere og sådan, gøre de der ting, forberede mig selv. Nogle gange så virker det og nogle gange så er det fuldstændig ligegyldigt, altså [...] det kan også være at min angst ikke er for høj, og jeg får styr på angsten, og så når jeg slipper opmærksomheden på de redskaber, så kører det op alligevel.”

Når hun italesætter angsten som noget, der kan nå et for højt niveau, fortæller hun, at det hænger sammen med, at man ”plejer at køre med den der 10-skala [...] De siger jo nede i psykiatrien at omkring de der 7-8 stykker, så er det for sent” hvorefter hun beskriver sit angstniveau i forskellige scenarier med udgangspunkt i denne skala. Angsten antager med disse terapeutisk overleverede strategier og skalaer form af en samling kropslige varsler, Birte er på vagt overfor og anvender konkrete metoder til at beherske. Da jeg efterfølgende forsøger at skille angsten selv fra mestringen af den ved at spørge ”hvad er det for en angst, du får styr på?” svarer hun, fortsat indenfor et terapeutisk vokabular, at ”det er panikangsten” som ”udløses af socialfobien, har jeg jo så lært efterhånden”. Det terapeutiske sprog om angsten som begyndende panikanfald vender her Birte imod en reflektivt begrebet og håndterende del af sin erfaring der bremser den videre fænomenologiske udforskning af andre dele af erfaringen end dens fremmedhedselement.

Dette til trods for, at Birte tager en vis afstand til dette sprog, igennem hvilket hun 'jo har lært' noget om sin lidelse. Hvordan angsten udtrykker sig kropsligt, springer hun over i beskrivelsen af hvordan hun *håndterer* et i kroppen følt ubehag. Det forringer muligheden for den fænomenologiske indsigt heri, som kun kan gisnes om på baggrund af beskrivelsen af håndteringen af angsten, der på én gang løfter sløret for at der *er* en erfaring at handle på og tilslører *hvad* den består i.

Sarah taler om angsten som mere end et 'noget' hun må beherske; hun beskriver den igen og igen som en fremmed magt adskilt fra hende selv, ikke helt ulig hvad Nielsen (2017b) finder hos sine informanter med ADHD. Undervejs i vores i alt fire interviews kæmper hun for at opretholde denne adskillelse, en eksternaliserende mestringsstrategi der har bredt sig fra den narrative terapi (White, 2007). Mest åbenlyst når hun korrigerer sig selv midt i en sætning for at placere angsten udenfor sig selv: "nej, men det er bare mine... angstens grænser for hvad der er privat". Men også når hun taler om angstens regler, logikker og rationaler, hun har været styret af; om hvad angsten har bildt hende ind, fortalt hende og overbevist hende om; og hvordan angsten nogle gange "pustede sig op, blev vred og sådan". Det bliver allermest tydeligt, at hun beskriver angsten på denne måde med udgangspunkt i et terapeutisk rationale, da jeg på et tidspunkt får indblik i hendes dagbog:

"Jeg ved jo, hvad der er mig, og hvad der er angsten – i hvert fald hvis jeg er opmærksom. Jeg er ved at opbygge et filter af den gode slags, hvor jeg lige vender tingene en ekstra gang. Et hov-filter. For angsten er i mig og taler gennem mig, så jeg er nødt til at være på vagt og lægge mærke til og sætte spørgsmålstejn ved mine tanker. Er det her sandheden? [...] Er det mig eller angsten, der snakker nu?"

Det er imidlertid først i vores tredje interview, hun selv tilbagefører sin beskrivelse af angsten som en ondsindig anden til en terapeutisk praksis: "Terapeuten var begyndt at sige at angsten, den ville jo – altså hvis det var et ægteskab – så ville den jo... fange mig og isolere mig, indtil jeg døde." En særligt interessant beskrivelse i nærværende sammenhæng er her, at hun fortæller, at "normalt så bruger jeg – ja det er jo så som metafor det der at være delt fra angsten og sådan noget – men der følte det helt fysisk som om den slog mig i gulvet". Hendes formulering her peger på at hun selv differentierer mellem en mestringsrelateret, billedsproglige brug af distinktionen mellem hende selv og

angsten på den ene side og hvordan hendes oplevelser på den anden side 'rent faktisk' tager sig ud. Det nødvendiggør kontinuerligt et væsentligt tolkningsmæssigt oprydningssarbejde undervejs i interviewet (Buetow, 2013) for at forstå, hvad er oplevelse og hvad er mestringsstrategi til en grad, så jeg ender med at dedikere et fjerde interview til eksklusivt at forstå hendes erfaringer af angsten som en fremmed magt. Hertil træder mestringsstrategien selvsagt hele tiden ind foran beskrivelsen af den angst hun oplever verden gennem, som da jeg inviterer hende til at uddybe en kropslig fornemmelse af at være mislykket fordi hun er blevet set i et supermarked af en bekendt. Hun svarer først tøvende at hun ikke ved "om angstens halløj ligesom bliver værre, eller om den sådan har fortalt mig det, altså om det er noget jeg har tænkt" og henviser bagefter til angstens regelsæt for hende: "de regler der så var, de har jo stadig gjaldt, at jeg ikke skulle have mere opmærksomhed i hvert fald". Ved interviewets afslutning stod det fortsat ikke klart, hvad skulle forstås ved fornemmelsen af mislykkethed. Med en metafor forbliver angsten det portrætterede fremfor den ikketematiserede 'linse' på den ængstende verden, der fremtræder for den angste.

Tilnærmelser til den ængstende verden

Det kunne indvendes at der ikke er mere at komme efter. Man kan jo, i og med at have gennemgået terapi, simpelthen opleve angsten anerledes; lidelsen kan reelt være forandret med en oparbejdet reflektiv distance (Gerhardt & Stinson, 1994; Nye, 1994). Informanterne nævner ofte en forskel på 'dengang og nu' for at sige, at de har det bedre, kan klare mere i deres liv eller er tættere på at være angstfri end de før var. Men de antyder også talrige gange, at de meget af tiden fortsat oplever angsten som en selvfølgelig del af deres tilværelse i forstanden, at de i mange situationer agerer ængsteligt og først senere opdager, at det var angsten, der løb af med dem. Eksempelvis taler Sarah til tider om angsten som noget, hun reagerer på som "ren refleks" og oplever som det eneste rationelle udgangspunkt for handling: "når du er i angsten, så virker det helt rationelt, som den eneste mulige løsning, fordi det er så selvfølgelig". Med dette peger Sarah på en oplevelse af en spontan meningsfuldhed i angsten i forstanden, at verden 'bare' er givet som et ængstende udgangspunkt for handling. Andre interviewpersoner bruger ord som "umiddelbart," og "impulsivt" og at blive "suget ind" i sin angst til at beskrive det samme

fravær af reflektiv distance, der markerer erfaringer af at gennemleve eller *være i angst* som en kontrast til håndtere eller *at have angst*.

Men som jeg har vist i forrige afsnit er ordene for den angst, der ikke træder frem, men danner baggrund, let overskyggelig af beskrivelser af den side af angsten, der opleves fremmed og invaderende. Det viste sig tidligt i min dataindsamling utilstrækkeligt blot at eksplicitere før og kontinuerligt i interviewene at insistere på at 'tale fra oplevelsen' eller 'komme bag om' efterrationaliseringer om hvordan det er at være angst. Det havde en rammesættende funktion og det stoppede interviewene fra at komme til at handle udelukkende om erfaringer med angsthåndtering, men det krævede mere interviewstyring at åbne beskrivelserne af den levede angst, informanterne oftest ikke selv satte mange ord på. Særligt viste det sig frugtbart at anlægge en indstilling som interviewer, jeg her vil betegne en *dvælen* ved sprogliggørelsen af oplevelsen. Ved at gennemsigtiggøre metoden med konkrete og fyldige interviewuddrag er mit håb at rette den pågående debat mellem metodologiske skoledannelser et for praktikerne mere nyttigt sted hen: mod hvad man gør i interviewet for at tilvejebringe de mest righoldige beskrivelser af informantens erfaring. Med dette pragmatiske sigte præsenterer jeg to måder at guide informantens beskrivelse og hvordan de virker beskrivelsesåbnende på to væsentlige måder; henholdsvis ved at kortlægge mere af et oplevelsesmæssigt hændelsesforløb og at udforske betydningen af blotlagte aspekter af oplevelsen. De to 'interviewgreb' jeg tematiserer, er inspireret af henholdsvis mikrofænomenologien og den mere hermeneutiske, anvendte fænomenologi. Ved at pege på dem begge som erfaringsåbnende søger jeg også at vise fordelagtigheden af en pragmatisk fremfor dogmatisk indstilling til det fænomenologiske interview.

Dvælen ved det konkrete

I mikrofænomenologien har man udviklet et skarpt blik for, hvordan meget i oplevelsen springes over i informantens beskrivelse, samt spørgetekniske redskaber til at overkomme dette problem (Petitmengin, 2006). Strategien er overordnet, at man som interviewer opholder sig eksplicit ved hvert enkelt moment af den oplevelse, der er under luppen (Bitbol & Petitmengin, 2017). Når informanten eksempelvis siger, at hun stiger af cyklen fordi hun er ved at få et epileptisk anfald, spørges der således til hvad fører til, at hun står af cyklen og hvordan hun ved, at hun er ved at få et anfald (Petitmengin et al., 2007).

Fordi det tager så lang tid, op til halvanden times interviewtid at afdække få sekunders realtid (Petitmengin et al., 2007), er det essentielt at udvælge de for den udforskede oplevelse centrale øjeblikke. Hvad i et af mine interviews med Birte starter som fyre ord om angsten ved at åbne døren og gå ned gennem opgangen ender med fyre minutter om at føle sig iagttaget fra vinduer og kighuller, tildække og gemme sig på midtetrinnene, og konstant berede sig på at møde andre. Her var valget af situation oplagt; informanten beskrev, at angsten manifesterede sig i samme øjeblik hun trådte udenfor sit hjem, hvorfor udforskningen også naturligt måtte starte netop da.

Jeg demonstrerer her i uddrag fra et interview med en anden informant, Caroline, hvordan mere og mere af en oplevet erfarings kompleksitet kan kortlægges ved hele tiden at bemærke noget, der er impliceret, men ikke tematiseret i hendes beskrivelse. Caroline har indledningsvist fortalt hvordan hendes frygt for at komme ud af hjemmet handler om alle de konfrontationer med andre mennesker, hun knap kan overskue at skulle gennemgå i løbet af dagen. For at belyse frygten i sin konkret, beder jeg hende beskrive forløbet af en dag på studiet fra hun tager elevatoren ned gennem opgangen og frem. I uddraget udforsker vi ventetiden på togperronen:

I: Så du står og venter på perronen fordi toget ikke er kommet endnu og begynder allerede nu at gøre dig nogle tanker omkring hvor kan jeg være henne i toget uden at være til gene, i virkeligheden, ikke. Er der mange mennesker på perronen sådan en morgen, eller hvordan opleves det?

C: Ja, der er ret mange og der er det også sådan, når jeg kommer op ad trappen, sådan: 'Okay, hvor står der færrest?' og så kan jeg stille mig derhen, og så kan jeg stå sådan lidt for mig selv

I: Du er opmærksom på nogle særlige ting på perronen, i forhold til hvor du ligesom bedst kan være?

C: Ja, hvor der sådan ligesom er huller og der er jeg sådan lidt, altså når jeg står der, så har jeg det fint med at tage min telefon frem og gør også det, for ligesom sådan, at så har jeg fokus på den i stedet for alle andre og der står jeg stille, så der får jeg ikke den der følelse med at sådan: 'Folk tænker jeg er uopmærksom,' og sådan noget, så der står jeg egentligt med telefonen

To gange griber jeg her tilbage i Carolines fortælling for at afdække merheden i hendes oplevelse på perronen. Jeg retter først hendes opmærksomhed mod situationens sociale

aspekt, jeg antager yderligere kan afdække oplevelsen af konfrontation, vi udforsker. Med dette åbnes allerede mere af erfaringens kompleksitet op. I næste tur inviterer jeg hende til at dvæle yderligere ved hvad sker på perronen, hvor telefonen inddrages som noget, der skaber afstand til de andre. Betydningen af dette bliver klarere da jeg lidt efter hører Caroline til hvad der sker når andre stiller sig tæt på hende:

C: Der får jeg det virkelig bare sådan: 'Gå væk igen!' altså fordi så føler jeg at jeg bliver revet ud af den der boble som jeg ligesom har fået skabt, fordi nu står der et andet menneske rimelig tæt på, som jeg bliver nødt til ligesom at forholde mig til. Og så er det sådan lidt, altså nogle dage kunne jeg godt bare sådan: 'Okay, nu kigger jeg bare i min telefon igen,' hvor andre dage der er det lidt mere sådan 'okay, er der så et andet spot jeg kan gå hen til?'

I: Okay, hvordan er det når de står for tæt på? Hvordan trænger de sig på? Hvordan bliver du opmærksom på at de trænger sig på?

C: Øh... Ja det er et godt spørgsmål. Det er egentligt sådan bare ubehageligt... jeg føler igen, at det er måske lidt den der med, at hvis du står meget tæt på, så bliver jeg også tvunget til at forholde mig til dig og så skal jeg forholde mig til hvad du mon står og tænker lige nu. Det er nok lidt den samme som inde i elevatoren, altså jeg er ikke tvunget til at snakke med dig, men jeg er tvunget til at forholde mig til dig fordi vi står så tæt på hinanden som vi gør.

Igen opholder jeg mig i min tur ved detaljer i Carolines beskrivelse, som hun selv i første omgang bevæger sig henover. Ved at fokusere på oplevelsen af påtrængende nærhed finder hun ord for, hvad hun med telefonen værner sig imod; navnlig at være "tvunget" til at forholde sig til hvad de andre "mon står og tænker lige nu". Mere overordnet anskueliggør denne udfoldelse af hvad udspiller sig på perronen hvor altgennemsyrende de andres betydning i hendes oplevelse faktisk er. De andre er der altid som ængstende i hendes verden; det er dem, fra hvem angsten kommer, når ikke hun oplever den som et terapeutisk problem. Dette i forstanden at de andre tvinger hende til at forholde sig til dem og deres tanker i kraft af deres blotte tilstedeværelse i samme øjeblik hun ikke med fysisk afstand og sin telefon barrikaderer sig. Som interviewet skrider frem og flere situationer på vej til og på studiet udforskes med samme grundighed både understreges og nuanceres dette, som Caroline indledningsvist talte om som 'frygten for konfrontationen med andre'. Den rumlige dimension af hendes erfaring viser sig i

stigende grad impliceret i hendes lidelse jo mere beskrivelsen af hendes 'konfrontationsfrygt' tyknes. Ingen steder er der plads, og den smule, der er, er aldrig blot hendes, for de andre trænger sig altid ind på hende og tager den fra hende. En nærmere bestemmelse af den socialt angste modus af rumlighedsstrukturen, der på baggrund af denne indledende analyse af informantens oplevelse, har jeg udfoldet andetsteds (Kristiansen, under publikation).

Dvælen ved betydningerne

Ligesom det kan lede til mere righoldige beskrivelser at bemærke det, informanten ikke i første omgang selv tematiserer fokalt kan det åbne op for mere nuancerede beskrivelser at dvæle ved hvad der ligger i det sagte. Ofte er der mere at hente i eksempelvis billedsproglige formuleringer end informanten selv ekspliciterer i deres indledende forsøg på at indfange meningen med oplevelsen. Denne indsigt anvender man i den filosofisk-empiriske fænomenologi ved at stille sig nysgerrigt undrende overfor måderne, informanten italesætter sine erfaringer på (Køster & Fernandez, 2021). Den betydningsmæssige merhed i beskrivelsen kan på denne måde afdækkes, hvad jeg her illustrerer med et uddrag fra mit andet interview med Olivia. Før uddraget har Oliva netop fortalt mig, at kritik og ros er lige slemt for hende; at det er selve opmærksomheden fra andre, der gør hende ængstelig. Jeg beder hende beskrive en konkret situation, hvor dette udspiller sig, og hun lander på et besøg hos nogle nært bekendte. Alle er ankommet, fortæller hun, og de andre har spurgt hinanden, hvordan det går med det ene og det andet. Nu vender de sig mod hende:

O: [...] Og så spørger de mig: 'Hvordan går det?' Og hele den der... følelse af tre hoveder, der kigger på mig, og det er tre meget trygge og velkendte hoveder... men den... den er bare så fysisk voldsom... at jeg kan helt mærke den nu som om den presser ind i brystet på mig...

Oliva går efter denne tøvende begyndelse lidt i stå. Det er tydeligt, at der er mere at sige, men hun virker tvivlende, måske afventende. Der er imidlertid allerede meget at gå videre med for mig som interviewer i hendes tematisering af en følelse af andres 'kiggende hoveder' der 'presser sig ind i brystet' på hende.

I: Tre hoveder, siger du, der ligesom kigger ind på dig? Du laver den her [imiterer håndgestik]

O: Alle hoveder i rummet vender mod mig, og alle øjne i rummet sidder fast på mig.

I: 'Sidder fast på mig', siger du?

O: Heh, ja [ryster let på hovedet]

I: Jamen der kan godt være noget i de der ord, der manifesterer sig, der kommer op... Så ligger der noget i den der 'siddende fast på' og at 'det er hovederne, der vender sig'? Jeg ved ikke, om der er – jeg prøver at gætte på nogle ting [O: jeg ved det heller ikke], der virker interessante. Men er der noget som helst, der... der ligesom kommer frem? Sidder de fast, kan man sige, eller kunne de lige så godt bare 'kigge på' dig, eller...?

O: Nej... Jeg føler mig angrebet af dem, eller slået af dem, eller fanget af dem. Måske mest fanget.

Olivia er her i færd med at prøve ordene af på sin oplevelse foranlediget af min henstilling af hendes opmærksomhed på hvordan hun beskriver den. Jeg holder hende fast i denne opgave ved at spejle hendes formuleringer og bidrager til at bringe den fremad ved en tolkningsmæssig provokation idet jeg med et nik tilbage til hendes første formulering spørger "kunne de lige så godt bare 'kigge på' dig, eller...?" Man kan konfrontere informanten med sådanne modsætninger i deres beskrivelser for at opnå afklaring, der umuliggør at man senere i sin analyse blot indløser et 'etisk fribrev' i sine tolkninger (Pedersen, 2003). Men hovedformålet er et andet her, navnlig at invitere Olivia til at formulere sig så nøjagtigt og righoldigt som muligt angående sin erfaring. Jeg spørger opfølgende:

I: 'Fanget'? Okay, ja. Fanget på hvilken måde?

O: Jamen, fastholdt. Fordi det der du siger med: 'Kigger de ikke bare?' Altså, hvis jeg kigger, så kører mit blik rundt. Lige får øje på, så kigger jeg på dig, så kigger jeg på min kaffe, så kigger jeg ned i tastaturet. Men i denne her situation så har blikket fanget mig. Altså jeg kan ikke komme væk fra blikket. Blikket er ikke også på en af de andre. Blikket kigger ikke også ud af vinduet. Blikket kigger ikke også på det rødvin, de drikker. Der bliver ligesom pause, og så bliver der bare suget ind, og jeg bliver ikke sluppet fra det blik, før jeg er kommet med noget.

Noget væsentligt belyses her om hvordan Olivia oplever andres opmærksomhed på sig af denne beskrivelse af blikket, der var tilsløret i hendes første sproglige indhug i oplevelsen. Blikket ”suger ind på” hende, ”fanger” hende så hun ”ikke [kan] komme væk fra” det, før hun ”er kommet med noget”. Indtil da er der ”ligesom pause” eller som hun kort efter uddyber ”tid og rum står stille” indtil hun ”har leveret” overfor de andre. Disse ord giver anledning til at forstå Olivia som underkastet den andens blik, tilfangetagen og passiviseret men samtidig afkrævet handling for at blive sat fri. Som hos Caroline er angsten som egensindig genstand fraværende i denne oplevelse, hvor andre mennesker ude i Olivias livsverden i stedet viser sig som ængstende. Den klaustrofobiske måde at være i samvær på, Oliva oplever, lykkes det først at drage frem i lyset med en vedblivende dvælen ved hvordan erfaringens betydning bedst kan indfanges i sproget. I en fænomenologisk-analytisk linse bidrager erfaringen således blandt andet til den bestemmelse af rumligheden som indskrænket og defineret af andre mennesker, Carolines beskrivelse hjalp til en begyndende karakteristik af.

Om at finde ord for en verden

Hvad mine interviews peger på, både når de lykkes som i de sidstnævnte uddrag og når de udfordres som i de førstnævnte uddrag, er nødvendigheden af ikke at lade det være op til informanten alene at bestemme, hvad er værd at italesætte når først man har spurgt til denne eller hin erfaring. De udfordringer for den fænomenologiske udforskning, jeg her har vist, peger på at den fænomenologiske interviewer har to centrale opgaver at forvalte i sin interviewpraksis. Den første opgave består i at være på vagt overfor tematiseringer af undersøgelsesfænomenet som en håndterbar ting – i forbindelse med psykopatologiske undersøgelser italesættelser af lidelsen som et terapeutisk problem. Et genstandsgørende, oplevelshåndterende sprog tildækker nemlig den erfaring, der meget af tiden ikke er begrebet reflektivt og ikke håndteret terapeutisk, men netop viser sig i en livsverden, der har antaget en eksempelvis truende karakter. Nødvendigheden heraf har jeg illustreret med Sarahs og Birtes talen *om* angsten der tilslører den slags indsigter ind i en ængstende verden oplevet *fra* angsten, jeg lykkes med Caroline og Olivia at afdække. Den anden opgave består i en insisteren på at vende blikket mod informantens livsverden sammen med informanten, samt at bide sig fast når den ængstende verden begynder at vise sig i vedkommendes beskrivelse. Hvad lægger i denne guidende interviewerindstilling har jeg

anskueliggjort ved at illustrere hvordan en dvælen ved henholdsvis *konkretheden* og *betydningen* af informantens erfaring tilvejebringer flere ord for den verden, de befinder sig i. Det har jeg gjort for at bidrage til at gennemsigtiggøre samtidens fænomenologiske metoder i en grad så deres brug i praksis fremfor deres idealiserede principper kan gøres til genstand for kritisk debat i højere grad end hvad aktuelt er tilfældet. Ved at drage på interviewpraksisser fra forskellige metodologiske skoler har jeg hertil forsøgt at anvise deres relevans for den almindelige fænomenolog med interesse for et så detaljeret og righoldigt indblik i den andens livsverden som muligt.

To afslutningsreplikker er mig på hjerte. For det første har formålet med nærværende arbejde ikke været at indskærpe hvad gælder som en passende fænomenologisk undersøgelsesgenstand som sådan. Der ligger et højst relevant arbejde i at udforske erfaringer af lidelseshåndtering for blandt andet at stille spørgsmålet, hvor uløseligt den passivt følte og aktivt tacklede angst eller depression hænger sammen. Men hvis man ønsker at forstå denne eller hin lidelses subjektive konstituent, som det er formålet i den fænomenologiske psykopatologi, hvis resultater aktuelt både finder anvendelse udi alt fra udvikling af udredningsværktøjer (Parnas et al., 2005) over behandlingskritik (Jacobson, 2004) til begrebsudvikling (Køster, 2020a), må man udforske, hvordan det er for mennesker at være i lidelse. Som jeg med Sarah og Birte har vist, springes netop dette imidlertid let over i en interviewsammenhæng, hvor et terapeutisk sprog i egenskab af sin brugbarhed og lettilgængelig let glider ind foran den erfaring, der egentlig søges beskrevet. Håndteringen af angsten som en slags psykisk *genstand* i verden overskygger angsten som den *baggrund*, hvorpå verden toner frem.

For det andet er det ikke som sådan en kritik af den terapeutiske diskurs eller dens hjælpsomhed for dem, der lider, når jeg med dette arbejde forsøger at ruste interviewere til at overskride dette den lidendes 'naturlige' sprog. Det er en påpegning af dens besværliggørelse af det fænomenologiske interview, der nødvendiggør at interviewereren tager en aktivt guidende rolle i udfoldelsen af livsverdensbeskrivelsen. Jeg har i den forbindelse illustreret to måder at åbne op for italesættelse af oversprungne og ubemærkede dele af livsverdenen i informantens beskrivelse. Der er tale om eksempler på hvordan man gebærder sig indenfor en mere overordnet fænomenologisk interviewerindstilling, hvor jeg har fremhævet et *dvælende* træk herved. Frugterne deraf,

hævder jeg, udgør den slags oplevelsesnære indblik ind i hvordan det er for den anden at opleve dette eller hint, der er nødvendigt for at bedrive fænomenologi.

Tak

Forfatteren takker Jacob Klitmøller og sine øvrige kollegaer ved Center for Kvalitativ Metodeudvikling samt en anonym reviewer for hjælpsomme kommentarer til tidligere udkast af dette manuskript.

Referencer

- Aho, K. (2019). *Contexts of Suffering: A Heideggerian Approach to Psychopathology.* Rowman & Littlefield International.
- Bitbol, M., & Petitmengin, C. (2017). Neurophenomenology and the micro-phenomenological interview. *The Blackwell companion to consciousness*, 2, 726-739.
- Brinkmann, S. (2010). Patologiseringstenen: Diagnoser og patologier før og nu. In *Det Diagnosticerede Liv* (pp. 15-31). Klim.
- Brinkmann, S. (2014a). Languages of suffering. *Theory & Psychology*, 24(5), 630-648.
- Brinkmann, S. (2014b). Psychiatric diagnoses as semiotic mediators: The case of ADHD. *Nordic Psychology*, 66(2), 121-134.
- Buetow, S. (2013). The traveller, miner, cleaner and conductor: Idealized roles of the qualitative interviewer. *Journal of health services research & policy*, 18(1), 51-54.
- Englander, M. (2020). Phenomenological psychological interviewing.
- Fernandez, A. V., & Køster, A. (2019). On the subject matter of phenomenological psychopathology.
- Finlay, L. (2011). *Phenomenology for therapists: Researching the lived world.* John Wiley & Sons.
- Fuchs, T. (2013). Temporality and psychopathology. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 12(1), 75-104.
- Gerhardt, J., & Stinson, C. (1994). The nature of therapeutic discourse: Accounts of the self. *Journal of Narrative and Life History*, 4(3), 151-191.
- Giorgi, A. (1970). *Psychology as a human science : A phenomenologically based approach.* Harper & Row.
- Giorgi, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: A modified Husserlian approach.* Duquesne University Press.
- Giorgi, B. (2006). Can an empirical psychology be drawn from Husserl's phenomenology? In *Phenomenology and Psychological Science* (pp. 69-88). Springer.

- Halling, S., & Nill, J. D. (1989). Demystifying psychopathology understanding disturbed persons. In *Existential-phenomenological perspectives in psychology* (pp. 179-192). Springer.
- Heidegger, M. (1927/2007). *Væren og tid.* Aarhus: KLIM.
- Horwitz, A. V., & Wakefield, J. C. (2005). The age of depression. *Public interest*(158), 39.
- Høffding, S. (2019). *A phenomenology of musical absorption.* Springer.
- Høffding, S., & Martiny, K. (2016). Framing a phenomenological interview: what, why and how. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 15(4), 539-564.
- Jacobson, K. (2004). Agoraphobia and hypochondria as disorders of dwelling. *International Studies in Philosophy*, 36(2), 31-44.
- Kristiansen, M. V. (in publication). Looking for places to be alone: Lived space in social anxiety disorder
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interview: introduktion til et håndværk.* Hans Reitzels Forlag.
- Køster, A. (2020a). Bereavement and the meaning of profound feelings of emptiness: An existential-phenomenological analysis. In *Time and Body.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Køster, A. (2020b). The felt sense of the other: Contours of a sensorium. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 1-17.
- Køster, A. (2020c). Longing for concreteness: How body memory matters to continuing bonds. *Mortality*, 25(4), 389-401.
- Køster, A., & Fernandez, A. V. (2021). Investigating modes of being in the world: an introduction to Phenomenologically grounded qualitative research. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 1-21.
- Leder, D. (1990). *The absent body.* University of Chicago Press.
- Madsen, O. J. (2018). Generasjon prestasjon: hva er det som feiler oss?
- Nielsen, M. (2017a). ADHD and temporality: a desynchronized way of being in the world. *Medical anthropology*, 36(3), 260-272.
- Nielsen, M. (2017b). My ADHD and me: Identifying with and distancing from ADHD. *Nordic Psychology*, 69(1), 33-46.

- Nye, C. H. (1994). Narrative interaction and the development of client autonomy in clinical practice. *Clinical Social Work Journal*, 22(1), 43-57. <https://doi.org/10.1007/BF02190285>
- Parnas, J., Møller, P., Kircher, T., Thalbitzer, J., Jansson, L., Handest, P., & Zahavi, D. (2005). EASE-scale (Examination of Anomalous Self-Experience). *Psychopathology*, 38, 236-258. <https://doi.org/10.1159/000088441>
- Parnas, J., & Sass, L. A. (2001). Self, solipsism, and schizophrenic delusions. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 8(2), 101-120.
- Pedersen, L. T. (2003). Forskningsinterviewet som diskurser der krydser klinger: Når lærlingens og forskerens veje brydes. *Nordisk Pedagogik*, 23(1), 21-32.
- Petersen, A. (2017). Return of the age of anxiety: The embedding of a late modern social pathology. In *Late Modern Subjectivity and its Discontents* (pp. 24-40). Routledge.
- Petitmengin, C. (2006). Describing one's subjective experience in the second person: An interview method for the science of consciousness. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 5(3-4), 229-269.
- Petitmengin, C., & Bitbol, M. (2009). Listening from within. *Journal of consciousness studies*, 16(10-11), 363-404.
- Petitmengin, C., Navarro, V., & Le Van Quyen, M. (2007). Anticipating seizure: Pre-reflective experience at the center of neuro-phenomenology. *Consciousness and cognition*, 16(3), 746-764.
- Ratcliffe, M. (2009). Existential feeling and psychopathology. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 16(2), 179-194.
- Rønberg, M. (2015). At se sig selv i fremtiden: Erfaringer med en depressionsdiagnose. In *Diagnoser* (pp. 185-206). Klim.
- Rønberg, M. T. (2019). Living under a diagnostic description: navigating images, metaphors, and sounds of depression. *Subjectivity*, 12(2), 171-191.
- Sass, L., & Parnas, J. (2003). Schizophrenia, Consciousness, and the Self. *Schizophrenia bulletin*, 29, 427-444. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a007017>
- van den Berg, J. H. (1972). *A different existence: Principles of phenomenological psychopathology*. Duquesne University Press.

- van Manen, M. (2016). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Routledge.
- van Manen, M. (2017). Phenomenology in its original sense. *Qualitative health research*, 27(6), 810-825.
- van Manen, M. (2019). Rebuttal: Doing phenomenology on the things. *Qualitative health research*, 29(6), 908-925.
- White, M. K. (2007). *Maps of narrative practice*. WW Norton & Company.
- Zahavi, D. (1999). *Self-awareness and alterity: A phenomenological investigation*. Northwestern University Press.
- Zahavi, D. (2011). Varieties of reflection. *Journal of consciousness studies*, 18(2), 9-19.
- Zahavi, D. (2019). Getting it quite wrong: Van Manen and Smith on phenomenology. *Qualitative health research*, 29(6), 900-907.
- Zahavi, D. (2020). The practice of phenomenology: The case of Max van Manen. *Nursing Philosophy*, 21(2), e12276.
- Zahavi, D., & Martiny, K. M. (2019). Phenomenology in nursing studies: New perspectives. *International journal of nursing studies*, 93, 155-162.

About the Author

Martin Vestergaard Kristiansen, cand.psych, er ansat i et Ph.D.-stipendiat ved Psykologisk Institut på Aarhus Universitet. Hans forskningsområder er kvalitativ metode, fænomenologi og psykopatologi med særligt fokus på angstlidelser.